

**PONTOS'TAN KARADENİZ'E:
Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar,
Varsayımlar ve Gerçekler**

Murat ARSLAN*

Abstract

**From Pontos to Black Sea:
Prejudices, Hypothesizes and Facts.**

The aims of this article are to investigate the term *πόντος* and its meaning in antiquity, and to follow the development of that word to the term Black Sea. To begin with, why is it that this particular word was used in ancient Greek for the Black Sea? Why has this body of water been known by so many different names throughout time? Ancient and modern prejudices, hypothesizes and facts behind the process of naming this body of water, beginning with Pontos and ending with the Black Sea.

The Black Sea was known by many names in antiquity. The earliest Greek authors of the Homeric age took the Pontic Sea to be second ocean, and for that reason especially they called it simply Pontos. However, the term *πόντος* could be non-Greek in origin. It is connected with the root *pons, pont - or bent -*, which is common to such languages as Latin, Thracian and Armenian. Greeks also used the adjective-epithet *aksenos* (inhospitable) to describe the sea. This term may have been adopted from a word of Old Iranian-Avestan origin, *axšaēna*, meaning dark or black, referring to the darkness of its waters, as in the modern name Black Sea. It may also have reflected sailors' apprehension about sailing its stormy waters, as well as the simple fact that the water itself, because of the sea's great depth, appears darker than the shallower Mediterranean. Subsequently the euphemistic, but secondary, version *euksenos* (hospitable) was clearly coined by the earliest Greek colonizers to describe the sea. However, later in the classical world, the name Pontos was not confined only the sea, but was also used as a geographical term for the coast around it. The adjectival form of *pontikos, ponticus* could also be used to describe animals, plants, individuals and groups of people, who dwelt around the sea.

* Yrd. Doç. Dr. Murat ARSLAN, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü. TR-07058, Antalya

The most common name in Byzantine sources was simply Pontos (the sea). That usage made its way also into Arabic texts as Bahri Bundus, which amounts to the intriguingly redundant “Sea Sea”. But many other names were in use in the Middle Ages, especially in Arabic and Ottoman writings, and were often associated with particularly prominent cities, whence Sea of Trabzon and Sea of Constantinopolis, etc. The designation “Great Sea” also appears in the Middle Ages in various forms, including the Italian Mare Maius or Mare Maggiore. Still other names were derived from whichever group happened to dominate around the coasts in a particular time, such as Scythian Sea, Sarmatian Sea, and Sea of the Khazars, of the Bulgars, of the Georgians, etc.

Compared to all these versions, the term “Black Sea” is rather young. It appears already in early Ottoman sources in various forms. Its first appearance in western European language comes at the end of the fourteenth century, although it did not receive broad currency at that time. However, three centuries later it started to be used widely throughout the entire world. Since then in any language the name of the sea has same meaning as “Black Sea”.

Keywords: Black Sea, Pontos, aksenos, euksenos, axsaena, pontikos, ponticus.

Özet

Bu makale esas itibariyle onomastik bir çalışmadır. Pontos teriminin antikçağdaki anlamını ve bu anlamın Karadeniz’e gelinceye değin zaman içinde geçirdiği evreleri inceler. Bunu yaparken de en eski devirlerden itibaren bu terim üzerine yapılan önyargıları, varsayımları ve gerçekleri içerir.

Anahtar kelimeler: Karadeniz, Pontos, aksenos, euksenos, axsaena, pontikos, ponticus

Sicilia’lı tarihçi Diodoros’a¹ göre, Pontos eskiden göldü. Zamanla kendisini besleyen ırmakların getirdiği sularla yükselerek yatağından taşıtı. Europe ve Asia arasında yayılarak etrafındaki yerleşimleri sel suları altında bıraktı. Ardından, önce Bosporos (İstanbul Boğazı) daha sonra da Hellespontos’ta (Çanakkale Boğazı) kendisine kanal açarak Aigaion Pelagos’la (Ege Denizi) birleşti. Böylelikle, Akdeniz’i de yükseltti. Bu denizin kenarındaki yerleşimleri sular altında bıraktı. Diodoros’a göre bu yüzden, Samothrake (Semadirek) Adası’ndaki denizcilerin balık tutmak için atıkları ağlara, sel altında kalan eski uygarlıkların kalıntıları takılmaktaydı. Diodoros’un anlattığı bu efsane, uzun zaman eskiçağ tarihçileri ve modern bilim adamları tarafından ciddiye alınmadı².

¹ Diod. V. 47. 4-5; ayrıca bk. Strab. I. 3. 6 c. 52.

² İÖ. 80-İÖ. 20 yılları arasında yaşamış Sicilia’lı tarihçi Diodoros, ulaşabildiği kaynakları pek değişikliğe uğratmaksızın, kopyalamak suretiyle 40 kitaplık bir Dünya Tarihi (=Bibliothèque

Ancak 1990'lı yıllarda, Karadeniz'de yapılan bilimsel araştırmalar efsanenin ardındaki gerçeği ortaya çıkartmıştır. Son Buz ağı'nda, yani günümüzden 18.000-20.000 yıl önce Karadeniz'in bir gl olduğu ve şimdiki yzlmnn³ yarısından daha kk bir alanı kapladığı kanıtlanmıştır. Karadeniz'in evrimini antik ve modern veriler ışığında inceleyen okyanus bilimciler ve jeologlar Buz ağı'nın son evresinde havaların ısınmaya başlamasıyla birlikte, buzulların eriyerek kuzeye çekildiği ve suların bugünkü Karadeniz havzasını doldurduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu gln suları taşarak Bosporos kanalını açmış, Propontis'i (Marmara Denizi) meydana getirmiş ve Hellespontos Boğazı zerinden Akdeniz'le birleřmiřtir⁴. Bazı okyanus bilimcileri ve jeologlara gre⁵, Karadeniz'in yükselmeye başlaması Neolitik Dönem'de (İÖ. ca. 7460-ca. 6820) hızlı bir şekilde olmuştu. Öyle ki, Karadeniz'in kuzey steplerindeki düzlüklerde bu genişleme süreci günde yaklaşık 1.6km'ye (?) kadar ulaşmıştı. Sualtı sondajları, Karadeniz'in eski havzasının bugünkü seviyesinden 50-150m daha aşağıda olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan olsa gerektir ki, Diodoros'un binlerce yıl öncesinden kavradığı Karadeniz'in bu evrimi, kendini Hellen mitolojisinde çeşitli şekillerde gstermiřtir⁶.

* * *

Pontos [πόντος] kelimesi ilk olarak Homeros'ta karşımıza çıkmaktadır. Ozan *pontos* sözcüğünü hem geniş ve büyük denizler hem de kendi başına deniz anlamında kullanmıřtır⁷. Ancak eserlerinde Karadeniz'den

[Βιβλιοθήκη]) oluşturmuştur. Bu bakımdan Diodoros'tan elde edilen bilgiler, eskiçağ tarihçileri tarafından genellikle diğer kaynaklarla karşılaştırılmadan ve dikkatlice gözden geçirilmeden kullanılmaz. Bu yüzden yazarın anlattığı bu tufan hikayesi de, kaleme aldığı diğer efsanelerden biri olarak dşnlmş ve uzun süre göz ardı edilmiştir.

³ Karadeniz'in günümüzdeki yzlm yaklaşık 423.000km²dir. En geniş yeri –Bulgaristan'ın Bugras Limanı'ndan Gürcistan'ın Batum Limanı'na– 734; en dar yeri ise –Kırım Yarımadası'nın ucundan İnebolu'ya–, 165 deniz milidir.

⁴ Liddle 2003, 99; King 2004, 13 vd. dn. 14-15. Her ne kadar okyanus bilimciler ve jeomorfoloqlar Karadeniz'in eskiden bir gl olduğu ve yükselerek Propontis'i oluşturduğu ve Ege Denizi'yle birleştiği konusunda hem fikirlerse de; bu olayın ne zaman ve nasıl gerçekleştiği ile Karadeniz'in ne kadar yükseldiği konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Karadeniz'in gelişim evresi konusunda iki temel hipotez vardır. Bunlardan birincisi W. B. F. Ryan *et al.* (1997, 117 vdd.) tarafından desteklenen Karadeniz'in kısa zaman içinde –aniden– yükseldiğidir. Diğer hipotez ise, N. Grtr *et al.* (2001, 65 vdd.; 72) tarafından savunulmakta olup, bu olayın zaman içinde yavaş yavaş gerçekleştiği şekindedir.

⁵ Ballard *et al.* 2000, 253 vdd.; ayrıca bk. Liddle 2003, 99.

⁶ King 2004, 14 vd. dn. 16-17.

⁷ Hom. *Il.* I. 350; II. 145; 210; 613; 665; IV. 276; 278; V. 771; VI. 219; VII. 6 *etc.*; *Od.* I. 173; II. 263; 370; 421; III. 15 *etc.* Bununla birlikte Homeros (*Il.* I. 157; II. 294; XIII. 29; XIV. 392; XVI.

bahsetmediği için, burayı ne şekilde adlandırdığı bilinmemektedir⁸. Bazı antik yazarlar Karadeniz'e sadece deniz anlamına gelen 'Pontos' demişlerdir⁹. Strabon¹⁰, bu durumu insanların Homeros'tan bahsederken ona sadece 'Ozan' demelerine benzetmiştir.

Bununla birlikte πόντος terimi Hellen kökenli bir kelime değildir. Pont- ya da bent- kökünden türetilmiştir. Karadeniz havzasında ikamet eden Thrakia ya da Armenia dillerinden Hellence'ye adapte edilmiş olduğu düşünülmektedir. Yol ya da geçiş yeri anlamında olabilir. Latince'deki pons (köprü) ile aynı kökten gelmektedir. Bu bakımdan pontos sözcüğünün temel anlamı, deniz üzerindeki yol, deniz yolu olup, zaman içinde deniz anlamı kazandığı sanılmaktadır¹¹. Öyle ki, Karadeniz'le çeşitli nedenlerle ilişkiye geçen Helenlerin buraya verdikleri Pontos ismi, bu deniz kıyısında ikamet eden otokton halkın kullandığı dilden kaynaklanıyor olsa gerektir¹².

Akdeniz havzasında yaşayan halklar en eski zamanlardan itibaren ticaret yaparken, yurtlarını değiştirirken, koloni kurarken ya da uzak ülkelere sefer düzenlerken karadan ziyade, daha çabuk ve zahmetsiz olan deniz yolculuğunu tercih etmişlerdir. Denizci bir millet olan Myken'lerin Geç Bronz Çağı'ndan itibaren Karadeniz'le ilişki içine girdikleri bilinmektedir. Coğrafi keşif, maden arama¹³, macera, ticaret amacıyla Karadeniz'e yelken açmışlar ve bölgenin yerli halklarıyla temasta bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları kentlerine döndüklerinde, Karadeniz'e yaptıkları yolculuk sırasında başlarından geçen olayları, gördükleri bölgelerin topoğrafyasını, flora/faunasını, iklimini, oralarda ikamet eden kavimlerin adetlerini ve duydukları şeyleri genellikle kendilerini dinleyenlerin merakını uyandıracak

34 etc.; Od. I. 12; 50; 52; II. 260; 407; III. 5; 142; IV. 313 etc.) eserlerinde denizi, daha çok Ege terminolojisinde denize verilen isim olan (= thalatta/thalassa [θάλαττα/θάλασσα]), bazen (Il. I. 316; 327; 350; 358; 359; II. 565; 626 etc.; Od. I. 72; II. 261; IV. 401 etc.) tuzlu nesne (= hals [ἄλς]), bazen de (Il. IV. 295; V. 695; XIV. 16 etc.; Od. III. 174; 179 etc.), açık deniz anlamında pelagos [πέλαγος] sözcüğüyle tanımlamıştır. Ayrıca bk. Moorhouse 1940, 124.

⁸ Moorhouse 1940, 126.

⁹ Pontos kelimesi öznel olduğu kadar Hellespontos [Ἑλλησποντος] ve Propontis [Προποντις] örneklerinde olduğu gibi özel denizler için de kullanılmıştır. Bu durum hem Homeros hem de diğer antik çağ yazarları için geçerlidir. Şiirsel anlatımlarda ise, pontos'un genel anlamı da deniz olarak kullanıldığı görülür (Ovid. Pont. I. 4. 27; II. 9. 67; IV. 7. 7; 9. 85; 10. 45). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Apul. Mund. VI. 18-22; Moorhouse 1948, 59; West 2003, 158.

¹⁰ Strab. I. 1. 10 c. 6; 2. 10 c. 21.

¹¹ Moorhouse 1940, 123 vdd.; 1948, 59; Mitchell 2002, 38 dn. 11; West 2003, 157 vd. Buna karşın W. S. Allen (1947, 86) pontos isminin yol olarak tanımlanmasını şüpheyle karşılamaktadır.

¹² Mitchell 2002, 38.

¹³ Tsatskhladze 1994, 114; Greaves 2002, 36.

şekilde abartarak ve değiştirerek hikaye etmişlerdir. Öyle ki, bu hikayeler birçok toplumda olduğu gibi, zaman içinde gelişip şekillenerek yerlerini efsanelere bırakmışlardır¹⁴. Bu bakımdan, Hellen mitolojisinde ve edebiyatında tanrılar ve kahramanlar çeşitli nedenlerle Karadeniz'i ziyaret etmiş ve bu coğrafyada belirli süre ikamet etmişlerdir¹⁵. Bununla birlikte Hellenlerin Karadeniz'le doğrudan tanışmaları Troia Savaşı'ndan sonra, Ege Adaları ve Küçük Asya sahillerindeki Ion kolonizasyon hareketleri sırasında gerçekleşmiştir. Her ne sebeple olursa olsun, Akdeniz için yapılmış gemilerle Karadeniz'e gelen ilk denizcilerin, bu denizin kuvvetli akıntıları, sık sık oluşan sisleri, önceden tahmin edilemeyen –aniden patlak veren– fırtınaları¹⁶, yüksek dalgaları, adaların ve sığınacak limanların azlığı¹⁷; sahil

¹⁴ Diod. IV. 47. 1-6. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Braund 1994, 8 vdd.; Mitchell 2002, 47.

¹⁵ Hellenlerin Prometheus (Aiskh. *Pr.* 1-1093; Arr. *anab.* V. 3. 1-4; *periplus* XIX. 2), Herakles (Paus. I. 15. 2; Diod. IV. 16. 1-4; 28. 1; Phil. II. 3 c. 45), Phrikos ve Helle (Diod. IV. 47. 1-6) ile Argonaut'lara (Diod. IV. 40. 3-4; Apoll. Rhod. *argon.* I. 1 vdd.) ait bazı efsaneleri Pontos coğrafyasında geçmiştir. Bu örneklerle, içinde Akhilleus'un mezarının bulunduğu inanan Borysthenes (Dinyeper) Irmağı ağzındaki Akhilleus Adası, Herakles'in Paphlagonia civarından Hades'e inışı, Kerberos'u yeryüzüne getirişi, Themiskyra yöresinde ikamet eden Amazonlarla savaşması *etc.* gibi birçok efsane de eklenebilir.

¹⁶ Arr. *periplus* III. 2-IV. 4. Karadeniz'de fırtınaya yakalanma talihsizliğine uğramış, İS. XVII. yüzyılın ünlü Osmanlı coğrafyacısı Evliya Çelebi, seyahatnamesinin ikinci cildinde başından geçen söz konusu olayı şöyle tasvir etmektedir: *Seferin dördüncü günü Bahr-i Siyah acımasızca gemiyi dövmeye başladı; üç gün üç gece boyunca gök gürültüleri, şimşekler, yağmur, dolu, kar ve tipiye direnmekten yolcularda, artık gemi üzerinde duracak mecal kalmamıştı. Yolcuların bir kısmı istifa etmede, bir kısmı dualar edip, kurbanlar, sadakalar, adaklar adamakta; eğer bu fırtınadan sağ salim kurtulurlarsa hacca gideceklerini iddia etmekteydiler (264 b).... Geminin direği kâh arşı alâya yükselip bulutlara dokunuyordu, kâh deryaya doğru alçalıp sanki cehennemin dibine kadar iniyordu (265 a).... O andan itibaren bir daha Bahr-i Siyah'a gemiyle çıkmaya tövbe-i nasîh ettim (268 a).*

¹⁷ Karadeniz, Ege ve Akdeniz'e oranla, ada bakımından olduğu kadar elverişli limanları bakımından da oldukça fakirdir. Karadeniz'in girişinde, kıydan yaklaşık 14 deniz mili uzaklıkta, eskiden çarpıştıklarına inanılan Kyanea ya da Symplegades olarak adlandırılan Fanari adaları yer almaktadır (Plin. *nat.* IV. 13. 92; VI. 13. 32). Bosporos'un batısında, Apollonia'nın (Sozopol) yaklaşık bir mil açıklarında, kentle aynı ismi taşıyan bir ada bulunmaktadır. Çevresi yaklaşık 5km olan bu adaya aynı zamanda Thynia denilmekteydi. Lucius Lucullus'un kardeşi, M. T. Varro Lucullus, İÖ. ca. 72/71 yılında bu adadaki Apollon heykelini Roma'ya getirterek Capitolium Tepesi'ne diktirmiştir (Strab. VII. 6. 1 c. 319; Plin. *nat.* IV. 13. 92 b; VI. 13. 32; XXXIV. 18.39-40). Kerasos/Pharnakeia kentinin karşısında ise, Hellenlerin Ares Adası olarak adlandırdıkları Khalkeritis Adası yer alırdı. Buranın Savaş Tanrısı'na adanmış bir yer olduğu düşünüldü. Rhodos'lu Apollonios (*argon.* II. 1165-1174) burada Ares'e adanmış bir tapınaktan ve siyah kayadan yapılmış bir sunaktan söz etmektedir. Amazonlar burada Savaş Tanrısı için genellikle at kurban ederlermiş. Ayrıca söyleneceye göre, burada yaşayan kuşlar, adaya çıkan yabancılara kanatlarını çıkararak saldırırlarmış (Plin. *nat.* VI. 13. 32; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 34 str. 11-12; 36 str. 1-6; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1030-1230; Ps.-Scymnus 911-913). Bugün ada üzerinde halen pek çok deniz kuşu yaşamaktadır. Ares Tapınağı'ndan geriye kalmış antik bir kalıntı izine rastlanmamaktadır. Ama Amazonların dua ettiği varsayılan siyah kayaya günümüzde de yerli halk saygı göstermektedir. Borysthenes Irmağı'nın ağzında ise, çevresi yaklaşık 16km

boyunca ikamet eden kabilelerin düşmanlığı nedeniyle çoğunlukla telef oldukları kesindir¹⁸. Zira Hellenler tarafından ‘barbar’ olarak adlandırılan bu kavimlerin, sahillerine çıkan yabancıları katletme¹⁹ ya da tanrılarına kurban olarak sunma gibi adetleri vardı²⁰. Ancak bu gemiciler, sahillerinde vahşi kabilelerin yaşadığı bölgelere seyahat etmenin ötesinde, Pontos olarak adlandırılan bu fırtınalı ve meçhul denizin tehlikelerinden korkmuşlardı. Bu yüzden Pontos’a ἄξενοσ/ἄξε(ι)νοσ = misafir/yabancı sevmez *epitheton*’u = lakabı takmışlardı²¹. Bu iki kelimenin bir araya gelmesinden, Hellenlerin Karadeniz’e verdikleri isim *Misafir Sevmez Deniz* (= *Aksenos Pontos* [ἸΑξενοσ Πόντοσ]) ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan bazı bilim adamlarına göre²², Pontos’a verilen *aksenos* sıfatı, misafir sevmezden başka bir anlama da gelebilirdi. Zira, Avestan (Sanskritçe: Eski Pers/İran dili) dilinde *axšaena* sıfatı koyu renk, siyah, gece mavisi anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan Karadeniz sahillerinde yaşayan ulusların, günümüzde olduğu gibi, antikçağda da Pontos’un siyaha çalan suları nedeniyle denize, bu sıfatı vermiş oldukları düşünülmektedir. Erken Dönem Hellen denizcileri de Pontos’a geldiklerinde, bu denizi Avestan dilindeki *axšaena* ile özdeşleştirip ἄξενοσ olarak adlandırmış olabilerlerdi²³.

olan Akhilleus’un (Zmeinyi) Adası vardır. Burası aynı zamanda Beyaz Ada ve Kutsal Ada olarak da adlandırılmaktadır (Pind. *Nem.* IV. 48-49; Eurp. *Andr.* 1260-1263; Ptol. *georg.* III. 10. 9; Strab. II. 5. 22 c. 125; Mela II. 5; 98; Paus. III. 19. 11; Arr. *periplus* XXI. 1-XXIII. 4; ayrıca bk. Liddle 2003, 128 vdd.; West 2003, 162 vdd.). Karkinites (Karkinitskiy) Körfezi’nin diğer adaları ise, Kephallonnesos, Spodusa ve Makra’dır (Plin. *nat.* IV. 13. 92). Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 7 c. 543; Arr. *periplus* XIII. 1; XVI. 3; XX. 2; Işık 2001, 4; Liddle 2003, 109; West 2003, 156; Arslan 2005, 128 vd.; 153 vdd. Karadeniz’deki yerleşimlerin birbirlerine olan uzaklıkları ve coğrafyasına ilişkin daha detaylı bilgi için ise, bk. Arnaud 1992, 63 vdd.

¹⁸ Strab. VII. 3. 6 c. 298; Arr. *periplus* IV. 4-V. 3; ayrıca bk. Koromila 1991, 75; Işık 2001, 1 dn. 4; West 2003, 152 dn. 4; 157.

¹⁹ Diod. IV. 40. 3-4; 47. 2.

²⁰ Eur. *IT.* 35-42; 335-345; 380-394; Strabon’a (VII. 3. 6 c. 298) göre de, Skythia’lılar topraklarına giren yabancıları tanrılarına kurban ettikten sonra, etlerini yer ve kafataslarını ise, içki kabı olarak kullanırlardı.

²¹ Pind. *Pyth.* IV. 203; Eur. *Andr.* 793; *IT.* 253; 341; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 86 str. 4; Ps.-Scymnus (735-737); ayrıca bk. Diod. IV. 40. 3-4; Strab. VII. 3. 6 c. 298; Plin. *nat.* IV. 12. 76 a; VI. 1. 1; Mela I. 102; Apoll. Rhod. *argon.* II. 983.

²² Moorhouse 1940, 125; Mitchell 2002, 37 dn. 10; King 2004, 12.

²³ Skythia (Hdt. IV. 17 vdd.) ve Sarmatia (Ovid. *Pont.* IV. 10. 38) kabileleri Karadeniz’in kuzey sahillerinde ikamet etmekteydiler. Burada yaşayan halkların dillerinde ise, büyük ölçüde Avestan (Eski Pers ‘İran’ dilinin) etkisi görülmekteydi (Allen 1947, 87; ayrıca krş. Moorhouse 1948, 59). Söz konusu kavimler Karadeniz’i *axšaena* yani; kara renkli –ya da buna çok benzer– manaya gelen bir kelime ile tanımlıyorlardı. Ayrıca Perslerin Karadeniz’e verdikleri *xašen* ismi, Avestan’ın

İÖ. 750-550 yılları, Hellenlerin Akdeniz ve Karadeniz'de büyük kolonizasyon hareketine giriştikleri dönem olarak kabul edilir²⁴. Platon'un²⁵ deyimiyle, Hellenler kısa süre içinde ὥσπερ περὶ τέλμα μύρμηκας ἢ βατράχους περὶ τὴν θάλατταν οἰκοῦντας = *tıpkı bir havuzun kenarında yaşayan karıncalar ve kurbağalar gibi deniz kıyısında yerleşmişlerdi*. Akdeniz'i büyük ölçüde iskan ettikten sonra Hellespontos ve Propontis'te koloniler kurmaya başlamışlar; ardından fırtınaları ve sahillerinde ikamet eden vahşi insanlarıyla ün salan Pontos'a yelken açmışlardır. Fakat, bu sefer Hellen denizciler şüphesiz daha önceki acı tecrübelerinden ders almış, gemilerini Karadeniz'in akıntularına ve dalgalarına daha dayanıklı hale getirmişlerdir. Gemi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak, eskiden

axšaena sıfatıyla *synonymum* = aynı/benzer bir anlam taşımaktaydı (Allen 1947, 87 dn. 6-8; 1948, 60; West 2003, 157). Bu yüzden, daha sonradan bölgede kolonizasyon hareketinde bulunan Aiolia'lılar tarafından kendi dillerine adapte edilmiş olabilir. Zira Hellespontos'a gelen ve Karadeniz'le ticaret yapan Aiolia'lı tacirler Perslerle ilişki içine girmişlerdi. Bu bakımdan Perslerin Karadeniz'e *axšaena* ismini verdiklerini öğrenmiş oldukları farz edilebilirdi (Moorhouse 1948, 59). Fakat W. S. Allen'e (1947, 88) göre, şu gerçek göz önünde tutulmalıydı ki; antikçağda Hellence ile Avestan dilleri ve kültürleri birbirlerinden çok uzaktı. Bu bakımdan, her ne kadar Persler Karadeniz'i –büyük bir ihtimalle– ‘Karanlık Deniz’; Hellenler ise, ‘Misafir Sevmez Deniz’ olarak adlandırmış olsalar da, bu kelimenin Avestan dilinde *axšaena* olduğunun Hellenler tarafından bilinmesi ve Pers sözcüğünün baz alınarak Karadeniz'e ἄξενος sıfatını vermeleri olanak dahilinde değildi. Bununla birlikte son yıllarda M. Vasmer ve R. Schmitt'in başını çektiği birçok dil bilimciye göre, Hellenlerin Karadeniz'e verdikleri *aksenos* sıfatı Eski Pers ‘İran’ dilindeki *axšaena* –kara renkli– sözcüğünden türemiştir (West 2003, 157 dn. 24-25).

²⁴ Hellenlerin kolonizasyon hareketlerinin çok çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin ortaya çıkmasında iç ve dış dinamiklerin rolü büyüktür. Bunlar sosyal, ekonomik ve dinsel olmalarının yanı sıra, politik etkenlere de dayanabilir. Her zaman için dış güçlerin baskısı ve emperyalist istila hareketleri bağımsızlıklarından ödün vermek istemeyen Hellenleri koloni kurmaya sevk etmiştir. Diğer yandan Hellas'ın dağlık topoğrafyası devamlı artan yoğun nüfusu kaldıracak güçte değildi. Zaten az olan verimli toprakların küçük parsellere bölünmemesi için, Hellenler *primigenius* yasasını uygulardılar. Yani, ilk doğan erkek çocuk babasının bütün mirasına sahip olurdu. İkinci çocuk ise, hiçbir pay alamazdı. Bu bakımdan işsiz ve parasız gençler çoğunlukla şanslarını askerlikte ya da yeni kurulacak kolonilerde denelerlerdi. Her zaman için kentlerdeki parti çekişmeleri, politik sebepler ve bazen de tanrı kehanetleri nedeniyle, bazı yurttaşlar vatanlarından ayrılıp başka topraklarda ve iklimlerde koloni hareketine girişirlerdi. Bütün bunların yanında, Hellas ve Anadolu'nun, İÖ. VIII-VII. yüzyıllardaki endüstriyel gelişimi Hellen kentlerinde bir yandan hammadde ihtiyacının artmasına neden olurken diğer yandan üretilen malların pazarlanması için yeni pazarlar ihtiyacı doğurdu. Bu durum kentler ve bölgeler arasındaki ihracat ve ithalat hacminin büyümesine neden olmasının yanı sıra, aralarındaki rekabeti de arttırdı. Zaten kentlerin her zaman için daha fazla tahıl, kereste, metal ve köleye ihtiyaçları oluyordu. Bu bakımdan Hellenler tarıma, balıkçılığa uygun, doğal ve yeraltı zenginliklerine sahip bölgelerin liman olmaya elverişli koylarında koloniler kurmaya başladılar. Ardından ana kentleriyle olduğu kadar, yörenin otokton halklarıyla ilişkiye geçtiler. Daha detaylı bilgi için bk. Greaves 2002, 104 vdd.

²⁵ Plat. Phaid. 109 b. D. Braund'a (1997, 121) göre, Platon'un söz konusu ifadesi, Cebelitarık (Herakles Sütunları) Boğazı'ndan Kolkhis'teki Phasis (Rioni) Irmağı'na kadar olan alanı kapsamaktaydı (ayrıca bk. King 2004, 26 dn. 3). S. Mitchell'a (2002, 40) göre, bu ifade Akdeniz'den çok Karadeniz sahillerinde kurulan Hellen kolonilerine ilişkin olarak söylenmiştir.

kullanılan otuz kürekli (= *triakontērēs* [τριακοντήρης]) teknelerin yerini, elli kürekli (= *pentēkontērēs* [πεντηκοντήρης]) teknelerin alması Karadeniz’de eskiye nazaran daha güvenli bir şekilde seyahat etmelerini sağlamıştır²⁶. Bu bakımdan Hellenler, Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi), Sinope, Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun), Trapezus *etc.* gibi hemen hemen Karadeniz sahillerinin bütün önemli liman ve koylarında tarım, maden, balıkçılık ve ticaret amaçlı birçok koloni kurulmuşlardır²⁷. Dahası, Europe ile Asia arasında, elips şeklindeki kıyılarının kıvrımları her iki yöne doğru uzanan bu denizi ve coğrafyasını daha yakından tanıma imkanı bulmuşlar ve Pontos’un şeklini Skythia yayına benzetmişlerdir²⁸. Ardından, Pontos’un buğday, darı, kurutulmuş balık gibi nimetlerini; kereste, demir, gümüş ve altın gibi değerli madenlerini Akdeniz havzasına taşımaya başlamışlardır. Böylelikle Pontos, Hellenler için artık vazgeçilmez bir deniz olmuştur. Öyle ki, Karadenizi ‘*Misafir Sevmeyen*’ deyip kızdırmaktansa –yani söylenmesi çirkin ya da ağır görünen bir sıfatı doğrudan doğruya söylemektense–, hiddetini en aza indirmeye ümidiyle –kulağa daha hoş gelen bir sıfat kullanmışlar– *Misafir Sever Deniz* (= *Euksenos Pontos* [Εὐξενος Πόντος]) demeyi tercih etmişlerdir²⁹. Bu surette gemiciler, bir bakıma deniz tanrılarını teskin ederek, onların gazaplarından korunma yoluna gitmiş olabilirler. Sebebi her ne olursa olsun, bu isimlendirme antikçağ literatüründe genel kabul görmüş ve birçok yazar tarafından Pontos, *euksenos* olarak adlandırılmıştır³⁰.

²⁶ Carpenter 1948, 7 vdd.; Işık 2001, 2 dn.10; West 2003, 153 vd. dn. 8-9.

²⁷ Pontos sahillerindeki bu Hellen kolonizasyon hareketi bütün Karadeniz havzasına yayılmıştır. Öyle ki, Trapezus’un doğusundan itibaren Kolkhis’te: Phasis (Poti), Dioskurias (Sukhumi), Kimmeria Bosporos’unda: Tanaïs (Tana), Kepoi (Sennoi), Hermonassa (Taman), Phanagoreia (Tozer), Theodosia (Feodosiya), Nymphaion (Kalati), Pantikapaion (Kerç/Yeni Kale), Skythia topraklarında: Khersonesos (Sivastopol) ve Olbia (Parutino), Sarmatia topraklarında: Tyras (Tira/Tiras), Getai sahillerinde: Istria (Istere) ile Tomis (Köstence), Kallatis (Mangalia), Odessos (Varna), Mesembria (Nesebur) ve Apollonia (Sozopol) *etc.* gibi, Pontos’un bütün önemli koylarında koloniler kurulmuştur. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Danov 1960, 75 vdd.; 1979, 281 vd.; Drews 1976, 18 vdd.; Hind 1992/93, 84 vdd.; Tsetschladze 1994, 78 vdd.; 2004, 225 vdd.; Koshelenko 1996, 17 vdd.; Solovyov 1999, 1 vdd.; Mitchell 2002, 40 vdd.; King 2004, 29 vdd.

²⁸ Strab. II. 5. 22 c. 125 dn. 4; Plin. *nat.* IV. 12. 76 b; Mela I. 102 dn. 72; Amm. Marc. XXII. 8. 10 dn. 1. Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 4 dn. 1), Ege’nin Propontis vasıtasıyla Pontos’la birleşmesini ise, Hellen alfabesindeki Φ harfinin şekline benzetmektedir. Bugün dünya atlasına baktığımızda ise, bazılarının göre, böbrek biçiminde görünür (Ascherson 2002², 16).

²⁹ Strab. VII. 3. 6 c. 298; Plin. *nat.* IV. 12. 76; VI. 1. 1; Ovid. *Tri.* IV. 4. 55-56; Mela I. 102; ayrıca bk. Moorhouse 1940, 126; Allen 1947, 88; Sevin 2001, 3; West 2003, 156 vd.

Bu durum Güney Afrika kıyılarına yelken açan gemileri batırdığından ötürü gemiciler tarafından ‘*Fırtınalar Burnu*’ olarak adlandırılan yere, daha sonradan ‘*Ümit Burnu*’ denmesiyle özleştirilebilir.

³⁰ Karadeniz’e verilen *aksenos* ve *euksenos* sıfatları ilk olarak Klasik Dönem yazarlarından Pindaros tarafından kullanılmıştır. *Aksenos*: Pind. *Pyth.* IV. 203; ayrıca bk. Eur. *Andr.* 794; 1262-1263; *IT*.

Başlangıçta *pontos* [πόντος] kelimesi Hellenler tarafından kendisine yakıştırılan *aksenos*–*euksenos* sıfatlarıyla Karadeniz'i nitelemesine karşın, zaman içinde önce bütün Karadeniz etrafındaki sahilleri, daha sonra da Kuzey Anadolu'nun doğu kıyılarını kapsayan coğrafi bir bölge anlamı kazanmıştır. Zira, Cicero'nun³¹ “*Tarihin Babası*” olarak nitelendirdiği Halikarnassos'lu Herodotos³², İÖ. V. yüzyılda, *pontos* terimini οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες = *Pontos'ta ikamet edenler*; diğer bir pasajında ise³³, οἱ ἐκ τοῦ Πόντου στρατευόμενοι = *Pontos'tan sefere çıkanlar* şeklinde kullanmakla, denizden ziyade Karadeniz sahillerini kastetmiştir. Herodotos tarafından başlatılan *pontos* teriminin bu çeşit kullanımı antikçağ yazarları tarafından benimsenmiştir. Öyle ki, *pontos* kelimesiyle bazen denizi, bazen sahil kesimini, bazen de Küçük Asya'nın kuzeydoğusundaki bölgeyi ifade etmişlerdir³⁴.

Zamanla *pontos* ismi, Hellen ve Latin yazarları tarafından Pontos'lu/Pontos'a ait (= *Pontikos* [Ποντικός]/*Ponticus*) şeklinde sıfatlaştırılarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum kendini Pontos'a ait cansız nesnelere³⁵ olduğu kadar, bölgede ikamet eden halkları, insanları³⁶ ve hatta kentleri niteleyen bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan Pontos kıyısında kurulmuş olan Herakleia Pontike³⁷ (Pontos Herakleia'sı) kenti günümüzde dahi Karadeniz Ereğlisi olarak adlandırılmaktadır. Fakat Pontos'un

94; 218; 253; 341; 395; 438; 1388 *etc.*; Diod. IV. 40. 4-5. *Euksenos*: Pind. *Nem.* IV. 48-50; ayrıca bk. Hdt. I. 6; IV. 86 *etc.*; Eur. *Rhes.* 428; *IT.* 125 *etc.*; Strab. I. 3. 4 c. 49; 5 c. 51; II. 5. 22 c. 124; VII. 3. 6 c. 298; XI. 8. 4 c. 512 *etc.*; Bununla birlikte bütün antikçağ boyunca ο ἄξεινος πόντος ya da onun değişik versiyonları Hellen ve Latin şiiirinde Pontos'u nitelemeye devam etmiştir (Aiskh. *Pers.* 433). Bazen de Skythia Denizi = Πόντου Σκυθικοῖ olarak adlandırılmıştır (Theoc. *Idyl.* 16. 99; Seneca *Med.* 212).

³¹ Cic. *Leg.* I. 1. 5.

³² Hdt. IV. 8.

³³ Hdt. VII. 95.

³⁴ Ovidius, *Karadeniz'den Mektuplar* adlı eserinde Pontus kelimesiyle bazen deniz (*Pont.* I. 4. 27; II. 9. 67; IV. 7. 7; 9. 85; 10. 45), bazen kara (*Pont.* I. 3. 65, 9. 6; II. 5. 9; IV. 4. 19; 15. 20), bazen de her ikisini (*Pont.* I. 4. 31; II. 4. 27; 12. 34) kastetmiştir. Cicero (*Leg. Man.* III. 7)'de ise, Pontus'la Küçük Asya'nın kuzeyindeki VI. Mithradates'in kralı olduğu bölgeyi ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Vitr. *de Arch.* VII. 7. 5; Cic. *Tusc.* I. 39. 94; Apul. *Mun.* VI. 19; Phaed. *Fab.* IV. 7. 10. Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 38 dn. 13-17.

³⁵ *Pontica pinus* = *Pontus çamı*, Hor. *Odes* I. 14. 11; *anates Ponticas* = *Pontus ördekleri*, Plin. *nat.* XXV. 3. 6; Gell. XVII. 16. 1; *Ponticae nuces* = *Pontus fındıkları*, Plin. *nat.* XV. 24. 88 *etc.*

³⁶ Ath. *Deip.* VI. 273 c; VIII. 351 c; IX. 390 a = *frg.* 24; X. 430 a; XII. 533 e; XIII. 580 f-581 a; XIV 624 a; Diog. Laert. VI. 3; 9-10; Mela I. 15. 5; Hist. Aug. *Val.* I. 5; Prok. *Bell.* VIII. 2. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 39 dn. 20-26.

³⁷ Plinius (*nat.* XXVII. 2. 3) ve Plutarkhos (*Luc.* XIII. 3), Herakleia, Tiejion (Hisarönü) ve Amastris (Amasra) kentlerini, πόλεις Ποντικάι = *Pontos kentleri* olarak belirtmişlerdir.

antikçağdaki asıl ünü, bir Pers soylusu olan Mithradates I Ktistes tarafından, İÖ. ca. 301 yılında Anadolu'nun kuzeydoğusunda Iris (Yeşilirmak) ile Lykos (Kelkit) havzalarında kurulan ve Hellenistik Dönem boyunca genişleyerek büyük bir devlet haline gelen Pontos Krallığı'nın isim babalığını yapmasıyla ön plana çıkmıştır³⁸. Bu durum, söz konusu krallığın Romalılar tarafından yıkılmasından sonra, İÖ. 64 yılında Kuzey Anadolu sahillerinde oluşturulan Roma eyaletinin *provincia Pontus et Bithynia* adı altında kurulmasına neden olmuştur³⁹. Gene aynı sebepten, İÖ. 47 yılında Caesar'ın komutanlarından Domitius Calvinus, VI. Mithradates'in oğlu II. Pharnakes'e karşı Pontos Bölgesi'nden topladığı birliklere *legio Pontica* = *Pontus legio'su*⁴⁰; gemilere ise, *Ponticae naves* = *Pontus donanması*⁴¹ adını vermiştir.

Bununla birlikte burada altını çizerek belirtmek gerekir ki; geçmişte olduğu gibi, bugün de kullanılan Pontos Krallığı ifadesi gelenekleşmiş bir önyargının sonucudur. Hellenistik Dönem krallıklarının hiçbirisi, hiçbir zaman kendilerini bir bölgenin coğrafyasıyla tanımlayıp, o topoğrafyayla sınırlanamamıştır. Bu bakımdan, söz konusu ifade Romalıların, İÖ. 129 yılında Anadolu'nun batısında, Pergamon Krallığı'nın topraklarının bir kısmında kurdukları eyalete *provincia Asia* = *Asya Eyaleti* demeleri gibi, yapay bir tanımlamadır⁴². Ayrıca, I. Mithradates'in krallığını ilan ettiği bölge, gerçekte *–de facto–* Pontos'tan ziyade, ή προς τῶ Πόντῳ Καππαδοκία

³⁸ Strab. XII. 3. 28 c. 555; 5. 2 c. 567; Gell. XVII. 17. 1.

³⁹ Lucullus, İÖ. 70 yılında Mithradates VI Eupator'un krallığının merkezini ele geçirdikten sonra, yörenin *provincia Pontus* olarak düzenlenmesi için Roma'dan yetki ve görevli komisyon üyelerinin gönderilmesini istemiştir (Plut. *Luc.* XXXV. 5; Cass. Dio XXXVI. 43. 2). Fakat Pontos'un Roma eyaleti statüsü kazanması; ancak bölgenin Pompeius tarafından, İÖ. 64 yılında Bithynia ile birleştirilerek ortak bir eyalet oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir (Strab. XII. 3. 1 c. 541; 3. 6 c. 543; Liv. *perioch.* 102). Strabon, bu eyaletten söz ederken, onu bazen Ποντικῆ ἐπαρχία = *Pontos eyaleti* (XII. 3. 6 c. 543; 40 c. 562), bazen Ποντικῆ χώρα = *Pontos ülkesi* (I. 12. 1 {IB}; XII. 3. 40 c. 562), bazen de sadece Πόντος = *Pontos* (XII. 3. 40 c. 562) olarak adlandırmıştır. Aynı şekilde, bölgenin bazı kısımları, daha sonradan Pontus Mediterraneus, Pontus Galatius ve Pontus Polemoniacus gibi isimler almıştır.

⁴⁰ Caes. *Bell. Alex.* 39-40. Zira, bölge Roma idaresine girdikten sonra, pratik Romalılar yörenin otokton halkına, her ne kadar birbirlerinden çok farklı etnik yapıya sahip olsalar da, kısaca Pontus'lu (= *Ponticus*/[Ποντικός]) demişlerdir (ayrıca bk. Plin. *epist.* X. 112-113). Bu bakımdan Pharnakes, İÖ. 47 yılında Domitius ve müttefiki Galat Kralı Deiotaros'un birliklerini bozguna uğrattıktan sonra, bütün gücüyle Pontus kentlerine saldırmış ve *civium Romanorum Ponticorumque* = *Roma ve Pontus vatandaşlarının* mallarını yağmalamıştır (Caes. *Bell. Alex.* 41). Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 48 vdd.

⁴¹ Caes. *Bell. Alex.* 13-14.

⁴² Asia'nın sınırları için bk. Strab. XII. 1. 3 c. 534.

= *Pontos Kappadokia'sı*⁴³ ya da Καππαδοκία ἡ περὶ τὸν Εὐξενον = *Euksenos çevresindeki Kappadokia*⁴⁴ olarak adlandırılmaktaydı. Belki de bu yüzden, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. ca. 86/85 yılında VI. Mithradates'e karşı ayaklanan Ephesos'lular yayımladıkları dekrette⁴⁵ ondan Καππαδοκί[ας Βασιλεύς] = *Kappadokia Kralı*(?) olarak söz etmişlerdir⁴⁶. Fakat antikçağda, Augustus Dönemi (İÖ. 27-İS. 14) yazarları⁴⁷ tarafından başlatılan ve İS. II. yüzyıl Roma tarihçileri⁴⁸ tarafından pekiştirilen Ποντικὴ Βασιλεία = *Pontos Krallığı* ifadesi günümüz tarihçileri tarafından da benimsenmiştir⁴⁹.

⁴³ Strabon'a (XII. 1. 4 c. 534) göre, buraya önceleri Pontos Kappadokia'sı ismi verilmişse de daha sonradan Pontos olarak adlandırılmıştır. Bu durumu Strabon (XI. 8. 4 c. 512)'de, καὶ μέχρῳ Καππαδόκων, καὶ μάλιστα τῶν πρὸς Εὐξενῶ, οὓς Ποντικούς νῦν καλοῦσι = ve *Kappadokia ahalisine kadar; özellikle de, şimdilerde Pontos'lular diye adlandırılan, Pontos Euksenos yöre ahalisine kadar* şeklinde ifade ederek tekrar vurgulamıştır.

⁴⁴ Polyb. V. 43. 1; ayrıca bk. Magie 1950, 177 dn. 1; Shipley 2000, 387.

⁴⁵ *SIG³ II 742 = I.Ephesos Ia 8.*

⁴⁶ Benzer biçimde, VI. Mithradates'le çağdaş Stoacı filozof, Rhodos'lu Poseidonios'tan (Edelstein and Kidd 1989², n° 253 *str.* 27; 180) ve Peripatetik Nikolaos'tan alıntı yapan Athenaios (*Deip.* V. 212 a; 215 b; VI. 266 e-f)'de, Mithradates'i Kappadokia kralı olarak tanımlamıştır. Appianos ise, Sulla tarafından Atina kuşatması sırasında (*Mithr.* 30) ve Fimbria tarafından Küçük Asya'da (*Mithr.* 53; 61) mağlup edilenleri Kappadokia'lular olarak belirtmiştir. Ayrıca Pompeius'un, İÖ. 61 yılının 30 Eylül'ünde Roma'da düzenlediği *triumphus*'unda (zafer töreni) yendiği ve ele geçirdiği krallıkların isimlerinin yazıldığı levhalarda Pontos'tan ziyade Bithynia, Kappadokia ve Pontos Euksenos kıyısında ikamet eden diğer kavimlerin adı geçmektedir (*Mithr.* 118). Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 50 vd.

⁴⁷ Strabon'a (XII. 3. 33 c. 558) göre, Lucullus, İÖ. 70 yılında, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında Romalılara yardım ve yataklık yapan τῶν Ποντικών τισι = *Pontos'lulardan bazılarına* bu hizmetlerine karşılık büyük sözler vermiştir. Pompeius, İÖ. 66 yılında, Pontos'u istila ettiğinde VI. Mithradates, τῆς Ποντικῆς Βασιλείας = *Pontos Krallığı'nın* en uç kısımlarına kaçmıştır (XII. 2. 28 c. 555). Yine Pompeius, İÖ. ca. 64 yılında, Mithradateion yerleşimini τῆς Ποντικῆς Βασιλείας ἀφορισίας = *Pontos Krallığı'ndan ayırdıktan sonra, Trokmoi tetrarkhes*'i Brogitaros'a vermiştir (XII. 5. 2 c. 567).

⁴⁸ Memnon (32. 2; 39. 1; 41. 3; 43. 3; 5) Mithradates'in birliklerinden söz ederken onları Ποντικοί = *Pontos'lular*; Pompeius Trogus (*prolog.* 32), Iustinus (XXXII. 4. 7; XXXVII. 1. 2; XL. 1. 2), Cornelius Nepos (*Han.* X. 4-11. 6) ve Frontinus (*strat.* IV. 7. 10-11)'de *Pontici* = *Pontos'lular*; Nikolaos (*fr.* 77. 3), Plutarkhos (*Luc.* XXXI. 8; *Galb.* XIII. 4; XV. 1), Appianos (*Mithr.* 83; 112; *Syr.* 48) ve Athenaios (*Deip.* X. 415 d) ise, Mithradates'i Ποντικός = *Pontos'lu* sıfatıyla nitelendirmişlerdir.

⁴⁹ S. Mitchell'a (2002, 51 dn. 111) göre, Pontos Krallığı ifadesi, P. S. Frandsen'in 1847 yılında yayımladığı *Mithridates VI Eupator, König von Pontos = Mithridates VI Eupator, Pontos Kralı*, Eduard Meyer'in 1879 (1968²) yılında yayımladığı *Geschichte des Königreichs Pontos = Pontos Krallığı'nın Tarihi* adlı monografyası ile Théodore Reinach'ın 1890 yılında yayımladığı *Mithridates Eupator, Roi du Pont = Pontos Kralı Mithridates Eupator* isimli biyografisinden sonra, bu krallık eskicikâğ tarihçileri tarafından Pontos olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bk. Castagna (1938); Calderini (1949/1950); Lomouri (1979); Molev (1995); Saprykin (1996); Pastor (1996).

Bu durum, Roma'nın devamı olan Doğu Roma İmparatorluğu'na bugün 'Bizans' demekle, bir fark haricinde, aynıdır. O da, Doğu Roma'nın imparatorları ve halkı kendilerini daima Romalı olarak adlandırmıştır. Bu fenomen sayısız antik kaynak ve epigrafik belgede açıkça belirtilmiştir. Fakat 'Pontos Krallığı' olarak isimlendirilen söz konusu krallığın hüküm sürdüğü zamanlarda gerek kralların gerekse halkın kendilerine ne ad verdikleri kesin olarak bilinmemektedir. Krallığa ait antik kaynaklar, Hellen ve Latin yazarlarının eserlerinden ibarettir. Epigrafik belgelerden günümüze ulaşan yazıt sayısı ise, oldukça sınırlıdır. Bunun nedeni, söz konusu krallığın en önemli ve aynı zamanda son kralı olan Mithradates VI Eupator'un, Roma'nın en büyük düşmanı olmasıdır. Bu yüzden Romalılar, krallığı ele geçirdikten sonra, VI. Mithradates'i *damnatio memoriae*'ya uğratmışlar ve onu anımsatacak her türlü nesneyi ortadan kaldırmışlardır⁵⁰. Nümismatik eserler üzerinde ise, krallıktan ziyade basıldıkları kentin ya da kralın adı yer almaktadır. Sonuç olarak bu krallığın antikçağda kendini nasıl tanımlamış olduğunun bilinmediği vurgulanmalıdır. Buna karşın Roma İmparatorluk Dönemi'nden günümüze değin antikçağ yazarları ve modern tarihçiler arasındaki ortak kanı –*communis opinio*– halen geçerliliğini sürdürmekte; söz konusu Hellenistik krallık ve bölge Pontos olarak adlandırılmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte Pontos, antikçağdan günümüze değin etrafında yaşayan halklara ve kendisiyle irtibat içine giren uluslara göre, çeşitli isimler almaya devam etmiştir. Doğu Roma kaynaklarında Karadeniz'e genellikle sadece 'Pontos' denmektedir. Doğu Romalılarından bu ismi öğrenerek kendi dillerine adapte eden Araplar ise, Karadeniz'i çoğunlukla *Bahr-i Buntus* yani "Deniz Denizi" olarak adlandırmışlardır. Yine de Ortaçağ boyunca Arap ve Osmanlı yazmalarında zaman zaman Karadeniz'in sadece bir kentle özleştirilerek "Trabzon Denizi" ya da "Konstantinopolis Denizi"

⁵⁰ Zira, Mithradates VI Eupator Dionysos'un hayatına ve kariyerine ilişkin günümüze ulaşan antik literatür verileri büyük ölçüde Romalılar ya da Roma yanlısı Hellenler tarafından kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı kralla çağdaş; fakat geri kalanların büyük bir bölümü, geç dönem kaynaklarıdır. Yani kraldan yüzyıl/yüzyıllarca sonra yaşamış antikçağ yazarlarının eserleridir. Ve *Romano-centric* (Roma merkezli) bakış açısıyla kaleme alınmışlardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Eskiçağ Tarihi'nde, Klasik ve Roma dönemleriyle kıyaslanınca Hellenistik Dönem'de yaşamış ve kendi zamanını anlatan antikçağ tarihçi sayısının oldukça az ve Poseidonios, Strabon ve Sallustius gibi önemli yazarların eserlerinin büyük ölçüde kayıp olmasıdır. Diğeri ise, Aisopos (Suda 333 = "Αἰσωπος"), Kyzikos'lu Teukros (Suda 426 = "Τεύκρος"), Magnesia'lı Herakleides (Diog. Laert. V. 94), Skepsis'li Metrodoros *etc.* gibi *pro-Mithradatic* (Mithradates yanlısı) yazarların olaylara Pontos tarafından bakan eserlerin günümüze ulaşamamasıdır.

şeklinde adlandırıldığı görülür. Karadeniz'le ticaret ilişkisine geçen Ortaçağ Avrupalılarından İtalyanlar ise, Osmanlıların bu denize verdikleri *Bahr-i Siyah/Kara*⁵¹ sıfatından yola çıkarak onun yan anlamlarından biri olan büyük sıfatını bu denize yakıştırmışlardır. Bu yüzden Karadeniz'e 'Büyük Deniz' anlamında *Mare Maius* ve *Mare Maggiore* demişlerdir. Zaman içinde Karadeniz'in *Rus, Bulgar, Gürcü Denizi* olarak adlandırıldığı olmuştur. Fakat Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren Selçuklular ve Osmanlılar zamanında hemen hemen bütün yazılı belgelerde, Karadeniz adı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar, Karadeniz ifadesi Osmanlı kaynaklarında İS. XIV. yüzyıldan itibaren değişik formlarda karşımıza çıksa da geniş çevrelerce kabul edilip evrensel kullanımının yaygınlık kazanması; ancak İS. XVII. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Bu durum Karadeniz havzasında ikamet eden halklarda olduğu kadar diğer dünya milletleri tarafından da benimsenmiştir. Öyle ki, artık Türkçe'deki 'Karadeniz' ifadesiyle; Rusça, Ukraynaca, Bulgarca *Corne More*; Gürcistanca *shavi zghva* ile Yunanca *Maure Thalassa*, İngilizce *Black Sea*, Almanca *Schwarzes Meer*, Danimarkaca *Sortehavet* etc. aynı anlama gelmektedir⁵².

⁵¹ Evliya Çelebi, *Sey.* II. 268 a. Osmanlıların, bu denize kara sıfatını yakıştırmasına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, sularının diğer denizlere nazaran daha koyu olmasıdır. Gece mavisi; hatta siyahımsı bir renge sahiptir. Bu bakımdan teknedan denize bakan bir insan; ancak birkaç metre derini görebilir. Bunun sebebi ise, denizin Akdeniz'e nazaran çok daha derin olması ya da etrafı dağlarla çevrili olduğundan çoğunlukla kuzey ve batı rüzgarlarının getirdiği bulutlarla kararmış bir görüntü arz etmesi olabilir. Gene de bu adlandırmada denizin hırçınlığı ile bölgenin sert ve soğuk ikliminin rolü büyüktür. Zira kara kelimesi, Türkçe'de renk ifade etmesinin yanı sıra, aynı zamanda yön olarak kuzeyi ve karayel gibi sert-soğuk iklimi de anlatır. Bu bakımdan Osmanlıların, bu denizi tanımlamak için 'kara' sıfatını kullanmış oldukları düşünülebilir. Diğer bir varsayım ise, kökleri Çin'e dayanan; ama Avrasya steplerinde de kullanılan renklere dayalı pusuladan kaynaklanmasıdır. Bu çeşit pusulalarda, doğu, mavi; batı, beyaz; kuzey, siyah; güney ise, kırmızı renkleriyle temsil edilmekteydi. Bu pusula sistemini Türk boyları bizzat Çin'le ilişki içinde oldukları sıralarda Çinlilerden ya da daha sonradan Moğollardan öğrenmişlerdir. Belki de bu yüzden, Osmanlı coğrafyacıları, bu pusula üzerindeki renklerden yola çıkarak kuzeylerindeki denize 'kara', batılarındaki denize ise, 'ak' sıfatlarını yakıştırmışlardır.

⁵² King 2004, x; 82.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- AJA* *American Journal of Archaeology*. New York.
- Allen 1947 W. S. Allen, "The Name of the Black Sea in Greek". *CQ* XLI (1947) 86-88.
- Allen 1948 W. S. Allen, "Supplementary Note on the Name of the Black Sea". *CQ* XLII (1948) 60.
- ANRW* *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*. Hrsg. von H. Temporini I vd. Berlin-New York 1972 vd.
- Arnaud 1992 P. Arnaud, "Les relations maritimes dans le Pont-Euxin d'après les données numériques des géographes anciens". *REA* XCIV n°s 1-2 (1992) 57-77.
- Arslan 2005 M. Arslan. *Arriani Periplus Ponti Euxini=Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Hellence aslından Çeviren ve Yorumlayan: M. Arslan. 2005 İstanbul.
- Ascherson 2002² N. Ascherson, *Karadeniz*. Çeviren K. Emiroğlu. İstanbul 2002².
- Ballard *et al.* 2000 R. D. Ballard, D. F. Coleman and G. D. Rosenberg, "Further Evidence of Abrupt Holocene Drowning of the Black Sea". *Marine Geology* 170 3-4 (2000) 253-261.
- Braund 1994 D. Braund, *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC-AD 562*. Oxford 1994.
- Braund 1997 D. C. Braund, "Greeks and Barbarians: The Black Sea Region and Hellenism Under the Early Empire". Şurada: *The Early Roman Empire in the East*. Ed. S. E. Adcock, Oxford (1997) 121-136.
- Calderini 1949/1950 A. Calderini, *Mithridate IV Eupatore, re del Ponto*. Univ. Catt. De S. Cuore 1949/1950.
- Carpenter 1948 R. Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea". *AJA* 52/1 (1948) 1-10.
- Castagna 1938 M. Castagna, *Mithridate Eupatore, re del Ponto*. Portici 1938.
- CQ* *The Classical Quarterly*. Oxford.
- Danov 1960 C. M. Danov, "Thracian penetration into the Greek Cities of the West coast of the Black Sea". *Klio* 38 (1960) 75-80.
- Danov 1979 C. M. Danov, "Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thrakiens von Alexander d. Gr. bis Justinian". *ANRW* II 7.1 (1979) 241-300.
- Drews 1976 R. Drews, "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea". *JHS* XCVI (1976) 18-31.
- Edelstein – Kidd 1989² L. Edelstein and I. G. Kidd, *Posidonius: I. The Fragments*. Cambridge 1989².

- Evliya Çelebi *Sey.* (= Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz.: Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı (II. cilt). İstanbul 1992.
- Frandsen 1847 P. S. Frandsen, *Mithridates VI Eupator, König von Pontos*. Altona 1847.
- G&R* *Greece & Rome*. Oxford.
- Görür *et al.* 2001 N. Görür *et al.*, "Is the Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf at 7150 yr BP a Myth?". *Marine Geology* 176 1-4 (2001) 65-73.
- Greaves 2002 A. M. Greaves, *Miletos: A History*. London-New York 2002.
- Hind 1992/93 J. G. F. Hind, "Archaeology of the Greeks and Barbarian Peoples Around the Black Sea 1982-92". *Journal of Hellenic Studies Archaeological Reports* (1992-93) 82-112.
- I.Ephesos* *Die Inschriften von Ephesos*. Ed. H. Wankel, R. Merkelbach *et al.*, Bonn 1979-1984 (IK 11-17).
- Işık 2001 A. Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara 2001.
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*. London.
- King 2004 C. King, *The Black Sea: A History*. Oxford 2004.
- Klio* *Klio*. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
- Koromila 1991 M. Koromila, *The Greeks in the Black Sea from the Bronze Age to the Early Twentieth Century*. Athens 1991.
- Koshelenko 1996 G. A. Koshelenko and V. D. Kuznetsov "Colchis and Bosphorus: Two Models of Colonisation". Şurada: *Colloquia Pontica I: New Studies on the Black Sea Littoral*. Ed. G. R. Tsetschkladze. Oxford (1996) 17-30.
- Liddle 2003 A. Liddle, *Arrian: Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.
- Lomouri 1979 N. Lomouri, *History of the Pontic Kingdom Part I* (Rusça). Tbilisi 1979.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*. Princeton 1950.
- Meyer 1968² E. Meyer, *Geschichte des Königreichs Pontos*. Chicago 1968².
- Mitchell 2002 S. Mitchell, "In Search of the Pontic Community in Antiquity". Şurada: *Proceedings of the British Academy* 114. Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World. (2002) 35-64.
- Molev 1995 E. A. Molev, *The Sovereign of Pontos* (Rusça). Nizhny Novgorod 1995.
- Moorhouse 1940 A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus". *CQ* XXXIV (1940) 123-128.
- Moorhouse 1948 A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus Again". *CQ* XLII (1948) 59-60.

- Pastor 1996a L. Ballesteros Pastor, *Mithridates Eupátor, rey del Ponto*. Granada 1996.
- REA *Revue des Études Anciennes*. Bordeaux.
- Reinach 1890 T. Reinach, *Mithridate Eupator, König von Pontos*. Hidesheim, New York 1890.
- Ryan *et al.* 1997 W. B. F. Ryan, "An Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf". *Marine Geology* 138 1-2 (1997) 119-126.
- Saprykin 1996 S. Ju. Saprykin, *The Pontic Kingdom. A State of the Greeks and Barbarians in the Black Sea Littoral* (Rusça). Moscow 1996.
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafya'sı I*. Ankara 2001.
- Shingley 2000 G. Shingley, *The Greek World After Alexander 323-30 BCE*. London 2000.
- SIG³ *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. Ed. W. Dittenberger, *et al.* I-IV Leipzig 1883-1924.
- Solovyov 1999 S. L. Solovyov, *Ancient Berezan: The Architecture, History and Culture of the First Greek Colony in the Northern Black Sea*. Leiden, Boston, Köln 1999.
- Tsetschladze 1994 G. R. Tsetschladze, "Colchians, Greeks and Achaemenids in the 7th-5th Centuries BC: A Critical Look". *Klio* 1994 76 (1994) 78-102.
- Tsetschladze 2004 G. R. Tsetschladze, "On the Earliest Greek Colonial Architecture in the Pontus". *Şurada: Pontus and Outside World*. Studies in Black Sea History, Historiography and Archaeology. Ed. C. J. Tuplin. Leiden-Boston (2004) 225-278.
- West 2003 S. West, "The Most Marvellous of All Seas; The Greek Encounter with the Euxine". *G&R L/2* (2003) 151-167.

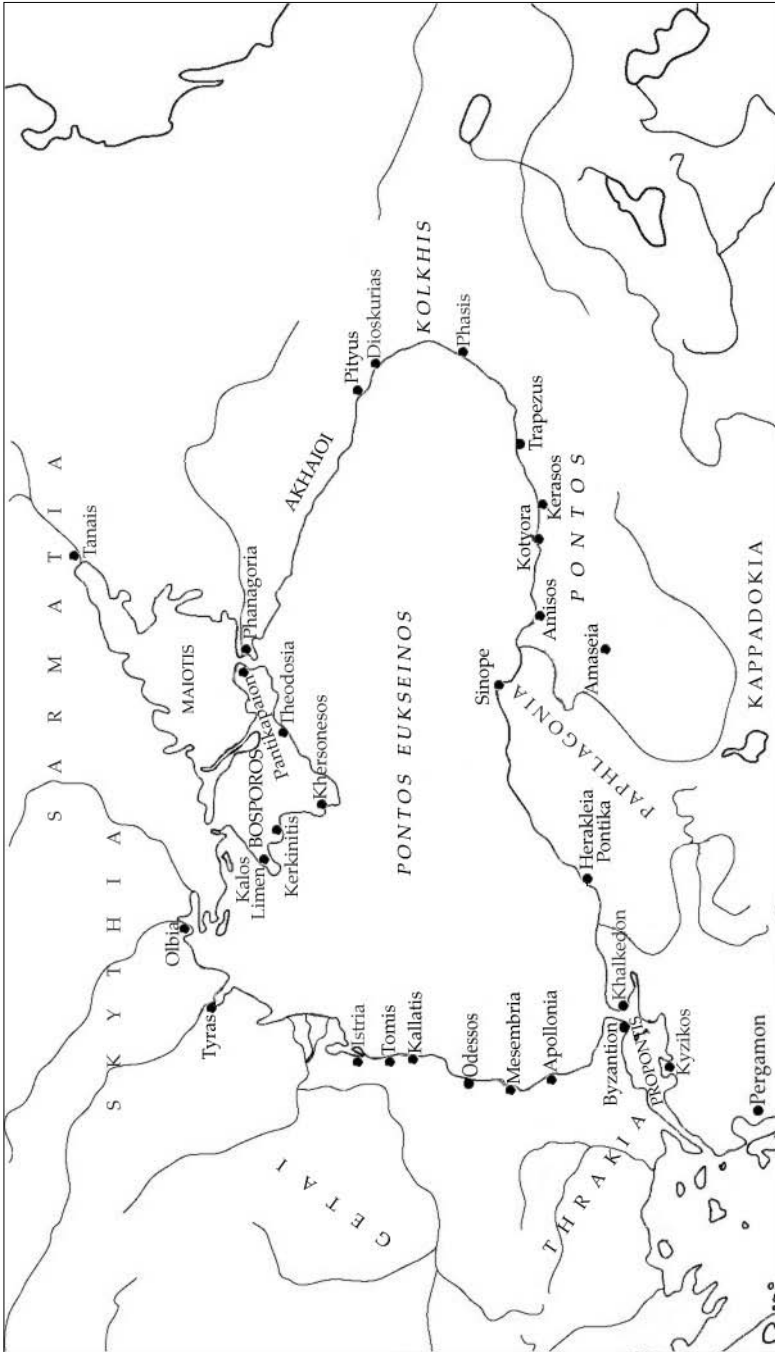

Fig. 1 Karadeniz'deki Kolonizasyon Hareketi

